

İMÂM-I EŞ'ARÎ

Ehl-i sünnetin i'tikâddaki iki imamından biri. İsmi, Ali bin İsmail'dir. Künyesi, Ebü'l-Hasen'dir. 260 veya 266 (m. 879) senesinde Basra'da doğdu. 324 veya 330 (m. 941)'da Bağdâd'da vefât etti. Basra kapısı ile Kerh arasındaki

kabristana defn edildi. Soyu, Eshâb-ı kiramdan bir Sahâbiye dayanmakta olup, şeceresi şöyledir: Ali bin İsmail bin İshâk bin Sâlim bin İsmail bin Abdullah bin Mûsâ bin Bilâl bin Ebî Bürde bin Ebû Musel-Eş'arî'dir.

İmâm-ı Eş'arî, üvey babası ile mu'tezile kelamcılarından olan Ebû Ali Cübbâî'nin talebesi olduğundan, bu bozuk yol üzerine yetiştirilmişti. 40 yaşına kadar mu'tezile fırkasında bulunmuştur. Bu fırkanın meşhûrları arasına katılmıştı. 40 yaşından sonra bu bozuk yoldan dönmüştür. İmâm-ı Eş'arî'nin (radiyallahü anh) bu bozuk yoldan dönmesi şöyle nakledilir: Bir Ramazan-ı şerîf ayının ilk günlerinde rû'yâsında Peygamber efendimizi gördü. Peygamberimiz (aleyhisselâm) ona: "Yâ Ali, benden nakledilen yola yardım eyle" buyurdular. Bu rû'yâdan sonra Ramazan-ı şerîf ayının ortasında, ikinci defa Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) rû'yâda görmekle şerefendi. Rû'yâsında, "Sana emrettiğim şey, ne oldu, ne yaptın?" buyurdu. "Benden bildirilen yola, sünnetime yardım et, bu yola uy!" buyurdular. Bu rû'yâdan sonra kelâm ile uğraşmayı terk etti. Üçüncü defa Ramazan-ı şerîfin yirmiyedinci gecesi, Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) rû'yâda gördü. "Sana emrettiğim şey ne oldu?" buyurdu. "Kelâm ilmini terkedip, Kur'ân-ı kerîm ve hadîs ilmine sarıldım" dedi. "Benden rivâyet edilen, bildirilen yola, sünnetime yardımcı olmam emrettim" buyurdu. Bunun üzerine İmâm-ı Eş'arî özür dileyip, "Mes'elelerini ve delîllerini öğrenmek için otuz yıl harcadığım yolu (mu'tezileyi), nasıl terk edeyim?" dedi. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) "Allahü teâlâ sana, ilahî yardımı ile yardım eyledi. Bunu yakînen bilmeseydim sana böyle emretmezdim" buyurdu. İmam-ı Eş'arî bu rû'yâyı da gördükten sonra uyanıp, "Hakdan öte, sapıklıktan başka bir şey yok" diyerek, mu'tezile yolundan dönüp, Ehl-i sünnet i'tikâdına girdi. Bu rû'yâsından sonra onbeş gün evinden çıkmadı. Mes'eleleri derinlemesine inceleyip, gözden geçirdi. Sonra Basra Câmîi'ne gidip, kürsî'ye çıktı. O sırada mu'tezile bozuk yolunun meşhûr ve kuvvetli âlimlerinden sayılan ve böyle bilinen İmâm-ı Eş'arî, kürsüden cemaate şöyle hitâb etti: "Ey insanlar! Çoktan beri size görünmez oldum. Dikkatle düşündüm. İnsafla incedim. Yanımdaki delîlleri gözden geçirdim. Tercih husûsunda zorlandım. Sonunda Allahü teâlâdan beni hidâyete, doğru yola kavuşturmasını istedim, duâ ettim. Allahü teâlâ beni hidâyete, doğru yola kavuşturdu. Mu'tezile yoluna âit i'tikâdlarımın hepsinden vazgeçip,

kurtuldum" diyerek, Ehl-i sünnet i'tikâdına girdiğini herkese ilan etti.

Önceden mu'tezile yolu üzere yazdıklarını ve bildirdiklerini iptal etti. Ehl-i sünnet i'tikâdı üzere kitaplar yazıp, dağıttı. Ömrünün sonuna kadar bu doğru i'tikâdın yayılması için uğraştı.

Ebü'l-Hasen-i Eş'arî hazretlerinin Ehl-i sünnet mezhebine gemesi ile, kelâm ilmi, mu'tezilenin elinden kurtulmuş oldu. Onların elinde tehlikeli ve zararlı iken, doğru yolda gidenlere rehber oldu. Onun Ehl-i sünnete geçmesi, Ehl-i sünnet i'tikâdının yayılmasında büyük bir zafer olmuştur. O zaman te'sîrli ve zararlı olan mu'tezile yolu mensûbları, İmâm-ı Eş'arî tarafından susturulmuştur. Onları öyle zorlayıp sıkıştırdı ki, hepsi küçük ve güçsüz karıncalar gibi kaldılar. Daha önce hocası olan mu'tezilenin ileri gelenlerinden Ebû Ali Cübbâî ile yaptığı münâzarada onu mağlub etti. Çok meşhûr olmasına rağmen, Eş'arî'nin (radiyallahü anh) karşısında cevap vermekten aciz kaldı.

Ebü Sehl Su'lukî şöyle anlatır: "Basra'da bir mecliste Ebü'l-Hasen Eş'arî ile mu'tezilîler arasında çetin bir münazara oldu. Mu'tezilîler çok kalabalıktı. Onunla münâzaraya giren herkes yeniliyor, susmak mecbûriyetinde kalıyordu. Öyle oldu ki, o gün artık kimse onun karşısına çıkamadı. İkinci defa böyle bir münâzara için gittiğimizde, mu'tezileden kimse gelmemiş, münâzaraya cesâret edememişlerdi. Bunun üzerine bir zat İmâm-ı Eş'arî'ye: "Fırar ettiler, kaçtılar yaz, kapıya as!" dedi.

İmâm-ı Eş'arî; tefsîr, hadîs ve fıkıh ilmini zamanın meşhûr âlimlerinden olan Zekeriyya bin Yahyâ es-Sâci'den, Ebû Halife el-Cumhî, Sehl bin Serh, Muhammed bin Ya'kub el-Mukrî, Abdurrahmân bin Halef ed-Dabî'den öğrenmiştir. Bağdâd'da Câmî-i Mensûr'da Cum'a günleri Ebû İshâk Mervezî'nin hadîs derslerine devam etmiş, kendisi de Ebû İshâk Mervezî'ye kelâm ilmini öğretmiştir.

İmâm-ı Eş'arî tasavvuf ilminde de âlim ve evliyâ idi. Ebû İshâk İsferanî şöyle demiştir: "Benim ilmim, Şeyh Ebü'l-Hasen Bâhilî'nin ilmi yanında, deniz yanında bir damla gibidir. Ebü'l-Hasen Bâhilî'nin de, benim ilmim, Ebü'l-Hasen Eş'arî'nin ilmi yanında, deniz yanındaki bir damla gibidir, dediğini işittim."

İmâm-ı Eş'arî, gayet tatlı, açık ve ikna edici konuşurdu. Bu sebeple hocası Cubbai, daha önce münâzaralara kendi yerine onu gönderirdi. Hakkın, doğrunun ortaya çıkması için mücadeleli sever, yazarak ve anlatarak hak uğrunda müdafaadan yılmazdı. İmâm-ı Eş'arî'nin zamanı, mu'tezile fırkasının Ehl-i sünnete çok saldırdığı, hatta zorbaya başvurduğu bir döneme rastlamaktadır. Vâlilik, kadılık gibi makamlar, mu'tezile fırkasından olanların elinde bulunuyordu. Böylece bozuk i'tikâdlarını yayıyorlar, insanları saptırıp, imânları ile oynuyorlardı. Bu sırada İmâm-ı Eş'arî ve diğer Ehl-i sünnet âlimleri, kitaplar yazarak onları reddediyor, bozuk fikirlerini çürütüyorlardı. İmâm-ı Eş'arî ayrıca, mu'tezile fırkasının ileri gelenleri ile çetin münâzaralara girip, onları susturdu. Kendisine, neden onların yanlarına, hatta devlet erkanından olanlarının makamına gittiği sorulunca, şöyle cevap vermiştir: "Onlar vâlilik, kadılık gibi makamlarda bulunuyorlar. Kibirleri sebebi ile bize gelmezler. Biz de gitmezsek, hak nasıl ortaya çıkacak? Ehl-i sünneti anlatanların, onu yayıp, hizmet edenlerin bulunduğunu nasıl bilecekler ve nasıl anlayacaklar?"

Ebû Abdullah İbni Hafif şöyle anlatmıştır: "Gençliğimde, İmâm-ı Eş'arî hazretlerini görmek için Basra'ya gitmiştim. Basra'ya vardığımda, heybetli ve güzel yüzlü, yaşlıca bir zat gördüm. Ona, "Ebu'l-Hasen Eş'arî hazretlerinin evi nerededir?" dedim. "Onu niçin arıyorsun?" dedi. "Onu seviyorum ve görüşmek istiyorum" dedim. Bana, "Yarın erkenden buraya gel" dedi. Ertesi gün erkenden söylediği yere gittim. Beni yanına alıp, Basra'nın ileri gelenlerinden birinin evine götürdü. İçeri girince, o zâta yer gösterdiler. O da oturdu. Mu'tezilenin meşhûr âlimleri, münâzara için orada toplanmıştı. Biz girip oturduktan sonra, o mecliste bulunanlar, aralarında oturan bir mu'tezile âlimine çeşitli mes'eleler sormaya başladılar. O şahıs cevap vermeye başlayınca, beni oraya götüren zât karşısına çıkıp, söylediği yanlış şeyleri reddediyor, doğrusunu söyleyip, onu susturuyordu. Öyle konuşuyordu ki, dinleyenleri tam ikna edip, doyurucu bilgi veriyordu. Ben, bu zatın haline ve ilmine hayran oldum. Yanımda bulunan birine "Bu zat kimdir?" dedim. "Ebû'l-Hasen Eş'arî'dir" dedi. İmâm-ı Eş'arî evden çıktıktan sonra, yine peşinden gittim. Yanına yaklaşınca, "İmam-ı Eş'arî'yi ve hizmetini nasıl buldun?" buyurdu. "Fevkalade" dedim. Sonra, "Efendim, o mecliste neden siz baştan bir mes'ele sormadınız? Başkaları sorduktan sonra mevzûa girdiniz?" dedim. Biz, bunlarla konuşmak için söze girmiyoruz. Ancak

Allahü teâlânın dininde yanlış ve sapık şeyler söylediklerinde reddediyoruz. Yanlış olduğunu isbat edip, kendilerine doğrusunu bildiriyoruz" buyurdu.

İmâm-ı Eş'arî, eser yazmak, münâzaralara girmek ve kıymetli talebeler yetiştirmek sûretiyle, Ehl-i sünnet i'tikâdının yayılması ve böylece insanların se'âdete kavuşması husûsunda büyük hizmetler yapmıştır. Yetiştirdiği talebelerinden bir kısmı şu zâtlardır: Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah, Ebû'l-Hasen Bahilî, Ebû Abdullah bin Hafif Şîrâzî, Hâfız Ebû Bekr Cürcanî el-İsmâîlî, Şeyh Ebû Muhammed Taberî el-İrakî, Zâhir bin Ahmed Serahsî, Ebû Abdullah Hameveyh es-Sayrafi, Dimyânî. Bunlardan Ebû Abdullah Tâi, İmâm-ı Ebû Bekr Bakıllanî'nin hocasıdır. Ebû'l-Hasen Şazilî de Ebû İshâk İsfiranî'nin ve hocası olan Ebû Bekr Fûrek'in hocasıdır. Bu zat, önceden İmâmiyye fırkasından iken, Ebû'l-Hasen Eş'arî hazretleri ile yaptığı bir münâzara ve ilmî mübahese sonunda hatasını anlayıp, imâmiyye fırkasını terk edip, Ehl-i sünnet i'tikâdına girdi. İmâm-ı Eş'arî'nin bildirdiği i'tikâdı Basra'da yaydı. İbn-i Hafif ise, İmâm-ı Eş'arî'nin en meşhûr talebelerinden olup, (Şeyh-i Şîrâziyyîn) Şîrâzlıların şeyhi, üstadı ismiyle meşhûr olmuştur. Diğer meşhûr bir talebesi olan Dimyanî ile İbn-i Hafif, İmâm-ı Eş'arî'nin münâzara meclislerinde yanında bulunurlardı. Talebelerinden Ebû Abdullah Hameveyh es-Sayrafi, uzun müddet İmâm-ı Eş'arî'nin yanında bulunmuştur. Sonra memleketi Şîrâz'a dönüp, orada ders verip, talebe yetiştirmiş; İmâm-ı Eş'arî'nin bildirdiği i'tikâd bilgilerini memleketinde yayılmıştır. Şeyh Ebû Ali Zâhir de, hocası İmâm-ı Eş'arî'den öğrendiği Ehl-i sünnet bilgilerini Horasan'da yaydı. Böylece İmâm-ı Eş'arî'nin bildirdiği i'tikâd bilgileri, Ehl-i sünnet mezhebi, doğuda ve batıda yayıldı. Hicrî 300 senesinden itibaren Irak havâlisinde, İran'da yayıldı. Selçuklu devleti hükümdârlarının resmi mezhebi oldu. Daha sonra Atâbekler tarafından müdafaa edilip, Şam ve Bağdâd çevresinde yayıldı. Selahüddîn Eyyûbî Mısır'ı fethedince, orada da yayıldı.

Eserleri: İmâm-ı Eş'arî'nin eserleri, beş grupta toplanır:

- 1.Kırk yaşından önce mu'tezile iken yazdığı eserler. Bunları sonradan iptal etmiştir.
- 2.Felsefecilere, yahudi, hristiyan ve mecûsilere yazdığı reddiyeler.

3.Hariciye, mu'tezile, şia ve zâhiriyye fırkalarına yazdığı reddiyeler.

4.Makalatlar.

5.Kendisine sorulan suallere cevap olarak yazdığı risaleler ve diğerleri.

Eb'ül-Hasen El-Eş'arî hazretlerinin pekçok eseri vardır. Bunları İbn-i Asakir "Tebyîn isimli eserinde, İbn-i Fûrek'den nakledip, isimlerini yazmıştır. İbn-i Fûrek ise, "Ebul-Hasen; el-Eş'arî (radiyallahü anh), el-Umed (veya el-Gamed) adlı da, kendi eserlerini saydığını bildirmektedir. Bu eserler, onun yanında dersini dinliyenlere söyleyerek yazdırdıkları, çeşitli İslâm memleketlerinden sorulan suallere verdiği cevapları ihtivâ eden, üçyüzyirmi senesine kadar yazdığı kitaplardır. Bundan sonra üçyüzyirmidört senesine kadar da pek çok eser yazmıştır." demektedir. İbn-i Fûrek ayrıca, Ebü'l-Hasen el-Eş'arî'nin el-Umed adlı eserinde isimlerini bildirdiği eserlerden başka kitaplarını da bildirmektedir.

"El-Umed" adlı eserde bildirilen kitaplardan ba'zıları:

1. Kitâb-ül-Fusûl: Mulhidler (dinsizler) tabiatçı felsefeciler, dehrîler, zamanın ve alemin kadîm olduğuna inananlara reddiyedir. Bu kitapda; brehmenler, yahudiler, hristiyanlar ve mecûsilere de cevaplar vermiştir. Bu kitap büyük bir eserdir.

2. Mûcez: On iki kitaptan ibârettir.

3. Halk-ul-efâl

4. İstîtâa hakkındaki kitap

5.Sıfatlar hakkındaki kitap

6.El-Luma fi'r-reddi alâ ehli'z-zeygi ve'l-bida': Kur'ân-ı kerîm, Allahü teâlânın irâdesi, Allahü teâlânın görülmesi, kader, istitâa, va'd ve va'id ve imamet mes'elelerinden bahseden on bölüm ihtivâ eden kıymetli bir kitaptır. İmâm-ı Eş'arî hazretlerinin bu mevzûlarda söyledikleri hakkında iyi bir kaynaktır. Yakın zamanda Mısır'da ve Beyrut'ta basılmıştır. Beyrut baskısında, ayrıca Richard J.Mc. Carthy tarafından bir mukaddime ve İngilizceye tercümesi vardır. Spitta, bu eseri hûlâsa ederek, Joselp Hell tarafından Almancaya tercüme edilmiştir.

7.Risâlet-ül-Îmân: Spitta bu kitabı Almancaya tercüme etmiştir.

8.Kitab-ül-Fünûn: Mulhidlere (dinsizlere) cevap olarak yazılmıştır.

9.Kitab-ün-Nevâdir: Kelâm ilminin inceliklerini anlatır.

10.Dehrîlerin (dinsizlerin) Ehl-i tevhîd'e karşı yaptıkları bütün i'tirâzlarının toplandığı bir kitap.

11. El-Cevher fi'r-Reddi ala ehli'z-Zeygi vel-Münker.

12.Nazar, istidlal ve şartları hakkında Lûbba'nın suallerine verilen cevaplar.

13.Mekalat-ül-felasife: Felsefecilere cevap olarak yazılmış bir eserdir. Kitap üç makaleyi ihtivâ eder. Eserde İbn-i Kays ed-Dehrî'nin ba'zı şüpheleri, Aristo'nun semâ (gök ve alem) hakkındaki fikirleri çürütülmüş; hadîseleri, se'âdetve şekaveti yıldızlara bağliyanlara lazım gelen şeyler açıklanmıştır.

14. Cevab-ül-Horasâniyyîn: Çeşitli mes'eleleri ihtivâ eder.

El-Umed'de bildirilenlerden başka, İbn-i Fûrek'in zikrettiği eserlerinden ba'zıları da şunlardır:

1.Tenasühe inananlar hakkındaki eser.

2.Mantıkçılara dair yazılan eser.

3.Hristiyanlar hakkında yazılan kitap.

4.Delail-ün-nübüvve hakkındaki kitap.

İmâm-ı Eş'arî'nin ayrıca: Risale ketebbiha ila ehli's-sagr bi bab-ül-ebvab adlı eseri vardır. Kitap, Kafkas dağlarının Hazar denizi ile bitiştığı yerde bab-ul-ebvab (Demirkapı yahud Derbend) denilen kasabanın âlimlerine yazılmıştır. Bu eser, Ehl-i sünnet vel-cemaat âlimlerini geniş olarak anlatmaktadır.

Bunlardan başka şu eserleri de meşhûrdur:

Makalat-ül-İslâmiyyin: Bu eserinde i'tikâdî fırkalardan ve kelâm ilminin ince mes'elelerinden bahsetmektedir. Matbûdur.

El-İbane an usul-üd-diyane; Ehl-i sünnet dışı fırkaların reddi için yazılmış olup, bu husûstaki delîlleri içinde topladığı eserdir.

Kavl-ül-cumlat, Eshâb-ül-hadîs ve Ehl-üs-Sünne fî'l-i'tikâd (basılmamıştır.) Risâlet-ul-istihsân el-Havdu fî ilm-il-kelam, basılmıştır. İngilizce tercümesi vardır.

İzah-ül-Burhan et-Tebyîn ala usûl-id-dîn, Kitab-ül-ulûm, Tefsîr-ül-Kur'ân- eş-Şerh vet-tafsîl, İbn-i Asakir'in bildirdiğine göre, Ebû'l-Hasen Eş'arî'nin tefsîri 70 veya 300 cild idi.

İmâm-ı Eş'arî, Ehl-i sünnetin i'tikâdda iki imamından biridir. İ'tikâdda diğer imam da, İmâm-ı Mâtürîdî'dir. Bu iki büyük âlim, Ehl-i sünnet i'tikâdını yaymış olup, i'tikâdda iki imamdırlar. Ehl-i sünnetin reîsi ise İmâm-ı a'zamdır.

İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe fıkıh bilgilerini toplayarak, kısımlara, kollara ayırdığı ve usuller, metodlar koyduğu gibi, Resûlullahın (aleyhisselâm) ve Eshâb-ı kiramın (radiyallahü anh) bildirdiği i'tikâd, imân bilgilerini de topladı ve yüzlerce talebesine bildirdi. Talebesinden, ilm-i kelam, ya'nî imân bilgileri mütehasısları yetişti. Bunlardan İmâm-ı a'zamin talebesi olan İmâm-ı Muhammed Şeybanî'nin yetiştirdiklerinden, Ebû Bekr-i Cürcanî dünyâca meşhûr oldu. Bunun talebesinden de, Ebû Nâsır-ı İyâd, kelâm ilminde, Ebû Mensûr-ı Mâtürîdî'yi yetiştirdi. Ebû Mensûr, İmâm-ı a'zamdaki gelen kelâm bilgilerini kitaplara yazdı. Doğru yoldan sapmış olanlarla mücadele ederek, Ehl-i sünnet i'tikâdını kuvvetlendirdi ve her tarafa yaydı.

İmâm-ı Eş'arî de; İmâm-ı Şafî'nin talebesi zincirinde, bulunmaktadır. Bu iki büyük imam, Eshâb-ı kiram, Tabîîn ve Tebe-i tabîînin bildirdiği i'tikâd ve imân bilgilerini açıklamışlar, kısımlara bölmüşler, herkesin anlayabileceği bir şekilde yaymışlardır. Eş'arî ve Mâtürîdî, hocalarının müşterek mezhebi olan (Ehl-i sünnet vel-cemaat)den dışarı çıkmamışlardır.

Bu iki imâmın ve hocalarının ve bunlarında hocaları olan, amelde dört hak mezheb imamlarının ve onlara tabi olanların imânda, i'tikâdda tek bir mezhebi vardır. Bu mezheb Ehl-i sünnet vel-cemaat mezhebidir. Çünkü İslâmiyet, bütün insanlara yalnız bir tek imânı ve i'tikâdı emretmektedir. Bu imânın esaslarını ve nasıl i'tikâd edileceğini, bizzat

Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm tebliğ etmiştir. İnsanlara, kendilerini ve herşeyi yaratan Allahü teâlâyı haber veren Peygamberimiz (aleyhisselâm), Allahü teâlâyı, O'nun yarattıklarına ve O'nun emir ve yasaklarına imânın nasıl olacağını da bildirmiştir. Muhammed aleyhisselâma ve O'nun bildirdiklerine temiz, dürüst ve hakikî bir imân, ancak O'nun bildirdiğini tam ve hiç şüphesiz kabûl edip inanmakla mümkün olur. Bu husûsta çok az, kıl kadar da olsa bir ayrılığın, O'ndan ayrılmak olacağı meydandadır. Böyle bir ayrılığa düşenlerin öne sürecekleri, dinî, siyâsî, beşerî, içtimaî, fennî, v.s. gibi sebeplerin, ayrılmalarını haklı gösterecek hiçbir tarafı yoktur. Çünkü İslâmiyet, her ne sûret ve sebeple olursa olsun, imânda ve i'tikâdda ayrılığa asla izin vermemekte, yasaklamaktadır.

Eshâb-ı kiramın imân ve i'tikâdda hiçbir ayrılıkları olmadı. Eshâbdan olmayanlar ve daha sonraki asırlarda gelenler arasında ise zamanla imânda, i'tikâdda ba'zı ayrılıklar ortaya çıkarıldı ve bid'at fırkalarının sayısı yetmişikiye ulaştı. Bu ayrılıkları çıkaranların ve bunların sözlerine inanarak bozuk düşüncelerini benimseyenlerin ileri sürdükleri sebepler çok çeşitli ve her birine göre farklı olmakla beraber, esas sebepler; "Münâfık" ve başka dinden olanların çıkardıkları fitneler, Kur'ân-ı kerîmin müteşâbih âyetlerini kendi anlayışlarına göre te'vîl etmeye kalkışmaları, eski Hind ve Yunan felsefesi ile, mecûsî inançlarının İslâmiyete sokulma çabaları, Eshâb-ı kiramın maslahata (huzûrun, dirliğin teminine) âit konulardaki ictihâd ayrılıklarını anlayamama ve bunları kendi nefsanî arzularına, siyâsî maksat ve ihtirâslarına perde veya âlet etme, kısa zamanda çok geniş ülkelere yayılan İslâmiyetin henüz yeni müslüman olmuş büyük kitlelerce tam anlaşılmadan bir takım insanların eski din ve inançlarına âit ba'zı unsurları tamamen terk edememeleri ve bunları İslâmiyetten sayma yanlışına düşmeleri" şeklinde özetlenebilir. Ancak, İslâm târihinde görülen 72 sapık fırkanın ortak vasfı; siyâsî ve dünyevi menfaat ve sâiklerle ortaya çıkmış olmalarına rağmen, hemen hepsi Kur'ân-ı kerîmdeki muhkem ve bilhassa müteşâbih âyet-i kerîmeleri kendi akıllarına göre tefsîr yoluna gitmişler. Böylece felsefe yaparak ve bu âyetleri, iddiaları istikametinde tev'îl ederek kendilerine Kur'ân-ı kerîmden delîller bulduklarını ileri sürmüşlerdir. Meselâ, Kur'ân-ı kerîmde geçen, Allah'ın eli, yüzü, tahtı v.b. sıfatlarını gösteren ifâdeleri, kendi düşüncelerine ve konuşma dilindeki mâ'nâlarıyla kabûl ederek, Allahü teâlâyı zâtı ve sıfatlarıyla tecsim eden, ya'nî cisim ve insan şeklinde düşünen bu sapık

fırkalar, Kur’ân-ı kerîmin doğru ma’nâsı olan murâd-ı ilâhiyi anlayamamışlar, doğrusunu anlatan Ehl-i sünnet âlimlerinin açıklamalarını kabûl etmedikleri gibi, ayrıca onlara fikren ve fiilen saldırmışlardır.

İslâmiyette ilk i’tikâd ayrılıkları, Hazreti Osman’ın şehîd edilmesi hâdisesinden sonra, Abdullah İbni Sebe adındaki münâfık olan bir yahudinin ortaya çıkması ile başlamıştır. Müslümanların saf ve berrak îmânlarını bozmak gayesiyle i’tikâddaki birlik ve beraberliklerini parçalamak için çıkarılan ilk fitne hareketi budur. Abdullah İbni Sebe, Hazreti Ali’nin halifelik meselesini bahâne ederek, müslümanları bölmek gayretine düştü. Kendisine taraftar toplamak ve onlara görüşlerini kabûl ettirmek için, “Hazreti Ali’nin Peygamber olduğundan, Allahü teâlânın ona hulul ettiğine” varıncaya kadar pekçok şeyler uydurdu. Bir kısım insanları aldattı. Abdullah İbni Sebe’ye aldananların içinde siyâsî hırs ve gayret ile hareket edenler çoktu. Böylece Hazreti Ali taraftarıyız diyerek, İslâm dînine bozuk inançlar karıştırdılar. Zamanla hilâfet, Hazreti Ali’nin hakkıdır diyen ve bu inanca sahip olanlara “Şia” (Şii) denildi. Şiîler, zamanla başka konularda da Ehl-i sünnetten ayrılıp, kendi içlerinde çeşitli kollara bölündüler.

Hazreti Ali’nin hilâfeti, hakem ta’yini yoluyla Hazreti Muâviye’ye bırakmasını beğenmeyip, Hazreti Ali’ye ve Hazreti Muâviye’ye karşı çıkıp ayrılanlara ise “Haricî” ismi verildi. Hâricîler’den bir kısmı Kur’ân-ı kerîmin ba’zı bölümlerini kabûl etmezler. Bir kısmı da sapıklıklarında yeni bir peygamber geleceğine inanacak kadar ileri gitmişlerdir.

Bozuk fırkalardan biri olan mu’tezile ise, Hasen-i Basrî’nin (radiyallahü anh) derslerinde bulunan Vâsıl bin Atâ tarafından ortaya çıkarılmıştır. Büyük Ehl-i sünnet âlimi ve veli bir zât olan Hasen-i Basrî, “Büyük günah işleyen ne mü’mindir nede kâfirdir” diyerek Ehl-i sünnetten ayrılan Vâsıl bin Atâ için, “İ’tezele annâ vâsıl” Ya’nî, “Vâsıl bizden ayrıldı” buyurmuştu. Buradaki “İ’tezele ayrıldı” kelimesinden dolayı Vâsıl’a ve onun yolunu tutanlara “Mu’tezile” ismi verilmiştir. Sonraki yıllarda bilhassa felsefe eğitimi yapmış ve felsefeye meraklı kişiler, Vâsıl bin Atâ’nın yolundan yürüyerek Allahü teâlânın zâtı ve sıfatları ile, kader, amellerle (ibâdetlerle, muamelâtla.) îmân arasındaki münâsebet ve diğer konularda İslâm dîninin sınırlarını zorlayacak kadar ileri derecelere varan ayrılıklara düşmüşlerdir.

Ayrıca mürcie, kaderiyye, ibâhiye, mücessime, cebriyye gibi birçok bozuk fırkalar, İslâm târihi boyunca çeşitli yerlerde ortaya çıkmış kendi içlerinde de sayılamayacak kadar çok kollara ayrılarak bir müddet yaşayıp sonra unutulup gitmişlerdir. Ancak son asırlarda zuhur eden Vehhâbîlik, bilhassa Arabistan’da yayılmış ve bugün de, çeşitli İslâm ülkelerindeki müslümanlar arasına yayılması için çalışılmaktadır.

Diğer bozuk fırkalar târih içinde kaybolup gitmişlerdir. Ehl-i sünnet vel-cemâat ise her devirde çok olmuş, İslâmiyet îmân, i’tikâd, amel ve ahlâk esasları olarak Ehl-i sünnet âlimleri tarafından her asırda, aslı üzere müdâfaa ve muhafaza edilerek, bugüne ulaştırılmıştır. Bugün dünyâdaki müslümanların yarıdan çoğu, Ehl-i sünnet vel-cemâat i’tikâdî üzeredirler.

Kur’ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîfler, îmânda parçalanmanın, fırkalara (mezheblere) ayrılmanın kötü olduğunu bildiriyor. Allahü teâlâ, Nisa sûresi 114. âyetinde meâlen “Hidâyeti (kurtuluş yolunu) öğrendikten sonra, Peygambere uymayıp mü’minlerin yolundan ayrılanı, saptığı yola sürükleriz ve çok fenâ olan Cehenneme atarız” ve Âl-i İmrân sûresi 103. âyetinde de meâlen “Hepiniz Allahın ipine (Kur’ân-ı kerîme) sımsıkı sarılınız.. Fırkalara bölünmeyiniz” buyurmaktadır. Hazret-i Peygamberimiz de (aleyhisselâm) müslümanlar arasında îmânda ve i’tikâdda ayrılıkların felâket olduğunu bildirerek meşhûr olan bir hadîs-i şerîfinde: “Benî İsrail (yahudiler), yetmişbir fırkaya ayrılmıştı. Bunlardan yetmişi Cehenneme gidip, ancak bir fırkası kurtulmuştur. Nasarâ (hristiyanlar) da, yetmişiki fırkaya ayrılmıştı. Yetmişbiri Cehenneme gitmiştir. Bir zaman sonra benim ümmetim de yetmişüç fırkaya ayrılır. Bunlardan yetmişikisi Cehenneme gidip, yalnız bir fırka kurtulur” buyurmaktadır. Eshâb-ı kiram bu bir fırkanın kimler olduğunu sorduğunda “Cehennemden kurtulan fırka, benim ve Eshâbımın gittiği yolda gidenlerdir” buyurdu.

Bir başka hadîs-i şerîfte; “Ümmetim yetmişüç fırkaya ayrılacaktır. Bunlardan bir fırka kurtulacak, diğerleri helak olacaktır” buyurduğunda Eshâb-ı kiram; “Kurtulan fırka hangisidir?” diye sorunca, “Ehl-i sünnet vel-cemâattir” buyurdu. Eshâb-ı kiram bu defa “Ehl-i sünnet vel-cemâat nedir? diye sordular. “Bugün benim ve Eshâbımın bulunduğu yolda olanlardır” buyurdu.

Ehl-i sünnet i'tikâdını ortaya koyan Resûlullah'tır (aleyhisselâm). Eshâb-ı kiram îmân bilgilerini bu kaynaktan aldılar. Tâbiîn-i i'zâm da, bu bilgilerini, Eshâb-ı kiramdan öğrendiler. Daha sonra gelenler, bunlardan öğrendiler. Böylece, Ehl-i sünnet bilgileri bizlere nakl ve tevâtür yoluyla geldi. Bu bilgiler akıl ile bulunamaz. Akıl bunları değiştiremez. Akıl, bunları anlamaya yardımcı olur. Ya'nî, bunları anlamak, doğruluklarını kıymetlerini kavramak için akıl lâzımdır. Hadîs âlimlerinin hepsi, Ehl-i sünnet i'tikâdında idiler. Amelde dört mezhebin imamları da bu mezhebe idi. İ'tikâdda mezhebimizin iki imâmı olan Mâtürîdî ve Eş'arî de Ehl-i sünnet mezhebinde idi. Bu her iki imâm, hep bu mezhebi yaydılar. Sapıklara karşı ve eski yunan felsefesinin bataklıklarına saplanmış olan maddecilere karşı bu tek mezhebi savundular. Bu iki büyük Ehl-i sünnet âliminin zamanları aynı ise de, bulundukları yerler birbirinden ayrı ve karşılarındaki saldırganların düşünüş ve davranışları başka olduğundan, savunma metodları ve tenkidleri birbirinden farklı olmuş ise de, bu hâl, mezheplerinin ayrı olduğunu göstermez. Bunlardan sonra gelen binlerce derin âlim ve velîler, bu iki yüce imâmın kitaplarını inceliyerek, ikisinin de Ehl-i sünnet mezhebinde olduklarını söz birliği ile bildirmişlerdir. Ehl-i sünnet âlimleri, (Nass)ları, zâhirleri üzere almışlardır. Ya'nî, âyet-i kerîmelere ve hadîs-i şerîflere açık ve meşhûr olan ma'nâları vermişler, zarûret olmadıkça nassları te'vîl etmemişler, bu ma'nâları değiştirmemişlerdir. Kendi bilgileri ve görüşleri ile bir değişiklik hiç yapmamışlardır. Sapık fırkalardan olanlar ve mezhebsizler ise, yunan felsefecilerinden ve din düşmanı olan fen taklitçilerinden işittiklerine uyarak, îmân bilgilerinde ve ibâdetlerinde değişiklik yapmaktan çekinmemişlerdir.

Son asırlarda Ehl-i sünnet i'tikâdından ayrılan ba'zı din adamları "selefiyye" adını verdikleri sapık bir yol tutmuşlardır. Bunun i'tikâdda mezheb olduğunu söyleyip, kitaplarında yazmışlardır. Halbuki, İslâmiyette "Selefiyye mezhebi" diye bir şey yoktur. Ehl-i sünnet âlimleri böyle bir şey bildirmemişler ve kitaplarında asla yazmamışlardır, İslâmiyette "Selef-i sâlihîn" mezhebi, ya'nî Ehl-i sünnet mezhebi vardır. Selef-i sâlihîn, hadîs-i şerîf ile medh edilen, övülen ilk iki asrın müslümanlarıdır. Ya'nî, Selef-i sâlihîn, Eshâb-ı kiram ve Tabiîne verilen isimdir. Bu şerefli insanların i'tikâdına "Ehl-i sünnet vel-cemâat mezhebi" denir. Bu mezheb îmân, inanç mezhebidir. Eshâb-ı kiramın ve Tâbiîn-i i'zâmın îmânları hep aynı idi. İnançları arasında hiç fark yoktu. İmâm-ı Gazâlî

hazretleri İlcâm-ül-avâm kitabında "Bu kitabta i'tikâd fırkalarından, Selef mezhebinin hak olduğunu bildireceğim. Bu mezhepten ayrılanların bid'at sahibi olduklarını anlatacağım. Selef mezhebi demek, Eshâbın ve Tabiînin i'tikâdları demektir..." buyurarak, Selef mezhebi demenin, Ehl-i sünnet ve'l-cemâat mezhebi demek olduğunu açıkça bildirmişti.

Mısır'daki Ezher Üniversitesinden mezun üstâd İbn-i Halife Alîvî "Akıdet-üs-selef-i vel-halef adlı kitabında şöyle yazmıştır. "Ebû Zehrâ (Târih-ül-mezâhib-ül-İslâmiyye) kitabında yazdığı gibi, hicretin dördüncü asrında, Hanbelî mezhebinden ayrılan ba'zı kimseler, kendilerine (Selefiyyîn) ismini verdiler. Hanbelî mezhebi âlimlerinden Ebûl-Ferec, İbnü'l-Cevzî ve diğer âlimler, bu selefilerin, Selef-i sâlihîn'in yolunda olmadıklarını, bid'at ehli, mücessime fırkasından olduklarını bildirerek, bu fitnenin yayılmasını önlediler. Daha sonra yedinci asırda İbn-i Teymiyye el-Harrânî bu fitneyi tekrar alevlendirdi. Kendilerine (Selefiyye) ismini takanlar, İbn-i Teymiyye selefilerin büyük imâmı dediler. İbn-i Teymiyye, Hanbelî mezhebinde olarak yetiştirdi. Ya'nî Ehl-i sünnet idi. Fakat sonradan kendi aklına uyararak, sapık görüşler ortaya attı. Ehl-i sünnet i'tikâdından ve dolayısı ile Hanbelî mezhebinden ayrılıp uzaklaştı. Kendi başına ayrı bir yol tutup, tuttuğu bu sapık yolda sürüklenip gittiler. Kendine tâbi olanları da saptırdı. Ona tâbi olanlar onun bu yoluna sefebiyye dediler. Bu husûsu derinlemesine araştırıp, incelememiş ve kaynakları iyi anlayamamış olan ba'zı din adamları, Ehl-i sünnet âlimlerinin kitaplarındaki "Selef ve Selef-i sâlihîn" ifâdelerini değiştirerek, "sefebiyye" şeklinde nakletmişler ve yazmışlardır. İ'tikâdda sefebiyye diye bir mezheb yoktur. Peygamber efendimizin hadîs-i şerîfte fırka-i nâciye, kurtuluş fırkası olarak bildirdiği tek bir i'tikâd mezhebi vardır. O da, Ehl-i sünnet vel-cemâat mezhebidir, İmâm-ı Mâtürîdî ve İmâm-ı Eş'arî bu mezhebe iki i'tikâd imamıdır ve bu mezhebi yaymışlardır.

İmâm-ı Mâtürîdî ve İmâm-ı Eş'arî ayrı bir mezheb kurmamışlar, Eshâb-ı kiramın, Tabiînin, dört mezheb imamının ve sonra Ehl-i sünnet âlimlerinin nakil ve tevâtür yolu ile bildirdikleri îmân ve i'tikâd bilgilerini açıklamışlar, anlaşılmasını kolaylaştırmak için kısımlara bölmüşler ve herkesin anlayabileceği şekilde yaymışlardır. Bunlardan İmâm-ı Eş'arî, İmâm-ı Şafî'nin talebe zincirinde bulunmaktadır. İmâm-ı Mâtürîdî ise, İmâm-ı a'zamın talebe zincirindedir.

Ehl-i sünnet i'tikâdının açıklanmasında bu iki imâm meşhûr olmuş, yaşadıkları zamanlarda i'tikâdda doğru yoldan ayrılmış sapıkların ve yunan felsefesinin bataklıklarına saplanmış maddecilerin bozuk düşüncelerine karşı, Ehl-i sünnet vel-cemâat i'tikâdını izah etmekte, ba'zı bakımlardan farklı usûller takip etmişlerdir. Daha sonraki asırlarda gelen Ehl-i sünnet âlimleri, bu iki imâmın koyduğu usullere uyarak, Ehl-i sünnet i'tikâdını nakletmişlerdir.

Ebü'l-Hasen-i Eş'arî buyuruyor ki: "Şeyhaynın (ya'nî Hazreti Ebû Bekr ile Hazreti Ömer'in), diğer bütün ümmetten üstün olduğu mukakkaktır. Buna inanmıyan ya câhildir veya inadcıdır."

İmâm-ı Eş'arî hazretlerinin. Kafkas sıradağlarının Hazar Denizine ulaşan ucunda Bâb-ül-ebvâb (Demirkapı veya Derbend) denilen kasaba âlimlerine, Ehl-i sünnet i'tikâdını bildirmek için yazdığı "Risâletün ilâ ehli's-sagr" (Hudûd ahâlisine bir mektûb) adlı eserinde ba'zı bölümlerin tercümesi şöyledir:

Allahü teâlâyâ hamd olsun ki, bizi, doğru yola ulaştıran sünnet-i seniyyeye Uymayı sevdirdi. Helake götüren bid'atlerden uzaklaştırdı. Kalblerimizi, yakînin (kat'î ve kuvvetli îmânımızın) hasıl ettiği serinlik ve huzûr ile doldurdu. Müslümanlık ile bizi azîz kıldı. Bizi, Resûlüne (aleyhisselâm) uyanlardan, O'nun rehberliğine yapışanlardan eyledi. Bid'atlere dalıp, Resûlullahın (aleyhisselâm) ve Eshâb-ı kiramın (aleyhimürrıdvân) yolundan ayrılarak yalnız kalmaktan kurtarıp, cemâatle beraber olmayı ihsân etti.

Resûlullaha (aleyhisselâm) salât-ü selâm olsun ki, bizi Allahü teâlânın emir ve yasaklarına da'vet etti. Allahü teâlâ bu husûsta ona âyetleriyle yardım etti. Kendisine mu'cizeler vererek, hakkındaki şüpheleri giderdi. Kendi rızâsına nasıl ulaşılacağını O'nun ile bildirdi. İçlerinde kendisine delâlet eden delîller bulunduğunu en açık bir şekilde haber verdi. Nihâyet bâtıl, sönüp gitti. Hak, galip ve muzaffer olarak parladı. Resûlullah (aleyhisselâm) Peygamberlik vazîfesini yerine getirdi. Kendisine bildirilenleri tebliğ edip, ümmetine nasîhatta bulundu.

İmdi! Ey Bâb-ül-ebvâb halkından olan âlimler ve büyükler! Allahü teâlâ sizleri yüce kudreti ile muhafaza buyursun. Sizlere yardım eylesin. Medînet-üs-Selâm'da (Bağdâd'da)

mektûbunuzu aldım. Allahü teâlânın ni'metleri içerisinde olduğunuzu, hâlinizin düzgünlüğünü yakıyorsunuz. Bu sebeble, kederim ve üzüntülerim dağıldı. Allahü teâlâyâ çok şükrettim. Size olan ihsânını tamamlamasını, size ve bize olan ni'metlerini arttırması için Allahü teâlâyâ yalvardım. Duâları kabûl eden O'dur. Büyük lütuflarda bulunmak O'na lâyıktır. Allahü teâlâ yardımcınız olsun. Geçen sene 267 (m. 881) bir takım suâller sormuştunuz. Mektûbunuzda bundan da bahsediyorsunuz. Verdiğim cevapları beğendiğinizi, faydalı olduğunu, doğruluğunu kabûl ettiğinizi, şüphelerinizin gittiğini, sizi kendilerine inandırmak isteyen (o kimselerden) yüz çevirdiğinizi yazıyorsunuz. Bunları okuyunca, dinde saptıranların, Resûlüne uymaktan alıkoyanların şüphelerinden bizi ve sizi muhafaza buyurduğu için Allahü teâlâyâ hamd ettim.

Yine siz mektûbunuzda, benden Selef-i sâlihînin asıl kabûl edip, dayandıkları ba'zı husûsları (yazmamı) istiyorsunuz. Sonra gelenler de bu asıllara (bilgilere) uymak sûretiyle, bid'at sahiplerinin düştüğü, Kur'ân-ı kerîm ve Sünnet-i seniyyeye muhalefet durumuna düşmekten kurtulmuşlardır. Bu bilgilere şiddetle ihtiyâcınız olduğunu bildirdiğiniz için, size olan hürmetim ve üzerimdeki hakkınızdan dolayı, suâllerinize ve isteklerinize cevap vermekte acele ettim.

Size ba'zı temel bilgileri, delîlleri ile beraber bildirdim. Bu delîller, sizin Selef-i sâlihîne tâbi olmakta haklı olduğunuzu, Ehl-i bid'atın ise, Selef-i sâlihîne muhalefet edip, daha önce üzerinde bulundukları haktan sapmakla hatâ ettiklerini, bununla şer'î delîllerden, Resûlullahın (aleyhisselâm) bildirdiği şeylerden ayrıldıklarını gösterecektir. Yine bu delîlleri red eden, Peygamberlerin aleyhisselâm getirdiklerini inkâr eden felsefecilerin yollarına uyduğunu da gösterecektir. Size ve söylediklerimi düşünen diğer kimselere söylenmesi gerekenleri söyledim. Allahü teâlâdan yardım diliyerek ve O'na güvenerek, sizin isteklerinizi yerine getirmekle, sevâba kavuşacağımı ümid ediyorum. Allahü teâlâ bana kâfidir ve O ne güzel vekîldir.

Allahü teâlâ sizi doğru yola hidâyet eylesin. Biliniz ki, Selef-i sâlihînin ve onların yolunda giden halefin (sonra gelen âlimlerin) yolu şudur:

Allahü teâlâ, Muhammed'i (aleyhisselâm) bütün dünyâya Peygamber olarak gönderdiği zaman, insanlar, birbirine zıt bir takım fırkalara ayrılmışlardı. Onlardan bir kısmı kitabî idi.

Bunlar, Allahü teâlânın gönderdiği Tevrat ve İncil'i değiştirmişler, kendi uydurdıkları şeyler ile insanları Allahü teâlâyâ da'vet ediyorlardı. Bir kısmı felsefeci idi. Bunlar, akıl ile elde ettikleri bir takım bilgilerde, yanlış neticelere varmaları sebebiyle, bir çok bâtil ve yanlış yollar ortaya çıkmıştı. Bir kısmı, brehmen idi. Bunlar, Allahü teâlânın Peygamberlerini inkâr ediyorlardı. Bir kısmı, dehrî idi. Bunlar da, kâinatın sonsuz olarak devam edeceğini, yok olmayacağını iddia ediyorlardı. Bir kısmı, mecûsî idi. Bunlar ise, hiç tecrübe etmedikleri, bilmedikleri şeyleri iddia ediyorlardı. Bir kısmı putperest idi. Bunlar, putlara tapıyorlardı. Bunlar da şaşkınlık içerisinde kalmışlardı. Peygamberimiz Muhammed (aleyhisselâm) ise, insânların, kâinat ve içindekilerin sonradan yaratılmış birer mahlûk olduğuna, onların hepsinin yaratıcısı, sahibi ve mâliki olan Allahü teâlânın varlığı ve birliği inancına da'vet etti. Onlara, üzerinde bulundukları yolun yanlış olduğunu, böyle bâtil yolları terk etmelerini istedi. Resûlullah (aleyhisselâm) onların yollarının bozukluğunu, kendisinin ise, Allahü teâlâdan bildirdiği husûslarda doğru olduğunu, apaçık âyetler ve mu'cizelerle isbât etti. Sonra Allahü teâlâyâ nasıl kulluk edileceğini açıkladı. Allahü teâlâ Peygamberimiz Muhammed'i (aleyhisselâm) bunları insanlara bildirmesi ve izah etmesi için gönderdi. Resûlullah (aleyhisselâm) insanlara, kendilerinde dil, sûret ve daha başka yönlerden farklılıklar bulunduğunu, böyle değişikliğin ise onların sonradan yaratılmış olduklarını gösterdiğini bildirdiği gibi, gerek kendilerinde ve gerekse, onların dışındaki varlıklarda, Allahü teâlânın varlığına, irâdesine ve tedbirine delâlet eden şeyler ile, Allahü teâlâyı tanıma yolunu da bildirdi. Şöyle ki; Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen, "Arzda da gerçekten tasdik edenler için birçok ibretler vardır. Nefslerinizde de (hücrelerde vücûd yapınıza kadar) bir çok âlâmetler vardır (ki, hep Allahü teâlânın kudretine, ilmine azamet ve ifâdesine delâlet ederler) Halâ görmeyecek misiniz" buyurdu. (Zâriyate 20-21)

Yine, insanın yaratılış safhaları, sûret ve şekillerindeki değişik durumlara da meâlen şu âyet-i kerîme ile işâret buyuruldu: "Biz insanı (Adem'i) şüphesiz ki, çamurun özünden yarattık. Sonra Âdem'in neslini, sağlam bir yerde (rahimde) bir nutfе (az bir su) yaptık. Sonra o nutfeyi bir kan pıhtısı haline getirdik. Ondan sonra, kan pıhtısını bir parça et yaptık. O et parçasını da kemikler hâline çevirdik. Kemiklere de et giydirdik. Sonra ona başka bir yaratılış (ruh) verdik. Bak ki,

şekil verenlerin en güzeli olan Allahü teâlânın şânı ne kadar yücedir." (Mü'minûn: 12-13-14)

Bunlar, Allahü teâlânın varlığının muhakkak lâzım olduğunu ifâde eden, O'nun irâde ve tedbirine delalet eden en açık delîllerdendir.

İnsan çamur özünden yaratıldı. Çamur özünün bir çok şekil ve durumlara kabiliyeti vardır. Fakat, insanın başka bir sûretle değil de, kendisine has özellikleriyle malûm olan ve en güzel sûrette meydana gelmesi mutlaka bir yaratıcının varlığını göstermektedir.

İnsana baktığımızda şunları görüyoruz: 1. İnsanın başka varlıklarda bulunmayan, kendisine mahsûs bir sûreti vardır. 2. İştirmek, görmek, koklamak, hissetmek, tatmak gibi, ihtiyâclarını te'mîn edebilmesi için hazırlanmış bir takım vâsıtalara (duyu organları) sahiptir. 3. İhtiyâç hâsıl oldukça, tertip üzere hazırlanmış gıda âletleri. Meselâ, yeni doğmuş çocuk gıdasını, önce annesini emmek sûretiyle temin eder. Çünkü o, bu sırada dişsizdir. Gıdasını kendiliğinden temin edemez. Bir müddet sonra, dişlerle donatılır. Gıdasını yemekle elde eder. 4. Ağızdan alınan gıdalar, mi'deye gelir. Mi'de, kendisine ulaşan gıdaları pişirir. Bu gıdalara öyle bir incelik verir ki, bunlar en ince yollardan geçerek, tâ saçlara ve tırnaklara kadar ulaşır. 5. Karaciğer, öd (safra) çıkarmak, vücûdun şeker durumunu ayarlamak, zehirleri bir dereceye kadar zararsız hâle getirmek gibi ba'zı vazîfeler için hazırlanmıştır. 6. Akciğer, dışarıdan temiz havayı (oksijen) alıp, kan dolaşımı ile dokulara iletmek ve kandan (karbondioksit olarak) kirlenen havayı nefesle dışarı vermek için hazırlanmıştır. 8. Ayrıca alınan gıdalardaki fazlalıkların atılması için gerekli âletler (a'zâlar). Bunlardan başka, tesadüfi olarak düşünülmesi imkânsız olan, mutlaka bunları tertip ve düzenleyen bir yaratıcının varlığını gerektiren sayılamıyacak kadar çok şey vardır. Bütün bunların çamur özü ve su ile düzenlenip, kısımlara ayrılması, mutlaka bir yaratıcıyı, bir düzenleyiciyi gerektirir. Bunu, düşünen her akıl sahibi anlar. Aynı şekilde, bir plân dâiresinde düzenleyen, kasteden bir bina yapıcısı olmadan, bir binanın meydana gelmesi bile mümkün olmayınca yukarıda saydığımız hâllerin de bir yapıcı ve yaratıcı olmadan çamur ve su ile kendiliklerinden, tertip ve düzen içerisinde meydana gelmeleri mümkün olamaz.

Sonra Allahü teâlâ meâlen: "Gerçekten, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, akıl

sahipleri için, Allah'ın varlığını, kudret ve azametini gösterir, kesin deliller vardır." (Âl-i İmrân-190) âyet-i kerîmesiyle bu husûsu (Allahü teâlâdan başka her şeyin sonradan yaratıldığı, bunları Allahü teâlânın yarattığını) ve bunda çeşitli hikmetler bulunduğunu daha ziyâde beyân eyledi. Feleklerin (Dünyâ, Ay, Güneş v.b.) hareketiyle, meydana gelen fâidelerin büyüklüğüne ve miktarına işâret buyuruldu. Gecenin meydana gelişi. Meselâ, gece, insanların istirahatı olduğu gibi ve mahsûllerine fazla gelen güneş hararetini (sıcaklığını) serinletmektedir. Gündüz ise, mahlûkâtın dağılıp hareket etmeleri, geçimlerini te'mîn etmeleri için yaratılmıştır. Eğer devamlı gece olsa idi, karanlık, onların fâide te'mîn edecek şeylerin peşine düşüp, bunları elde etmeye mâni olacaktı. Aynı şekilde devamlı gündüz olsa idi, bu da zararlı olurdu. Gündüzün aydınlığı fırsat bilinerek takatin (gücün) üstünde hırsla çalışılır, kâfi miktarda istirahat etmedikleri için insanlar helak olurlardı. Bundan dolayı, onlara, çalışmaları için tâkatlarını geçmeyecek şekilde, zamanın bir kısmı gündüz, istirahatleri için yeterli bir miktarı da gece kılındı. Böylece, onların hâlleri mutedil (normal) olarak gecenin serinliğinden, gündüzün sıcaklığından, kendileri, ekinleri, malları ve hayvanları için lâzım olan kadarını alacaklardır. Böyle yapmakla, Allahü teâlâ mahlûkâtına merhamet buyurmuş, lütuf ve ihsânda bulunmuştur.

Yine, mahlûkâtı kuşatan renk tabakası, onların gözlerine münâsip ve muvafık gelen renklerden yaratılmıştır. Eğer bu renk, şimdi âlemi saran renkten olmasaydı, gözleri bozacaktı.

Cisimlerin büyük ve ağır olmasına rağmen, yer ve göklerin ve onlarda bulunan hükümlerin (kanunların) Allahü teâlânın tutmasına muhtaç olduğuna, meâlen "Doğrusu, gökleri ve yeri zeval bulmaktan Allahü teâlâ koruyup, tutuyor. Andolsun ki zeval bulurlarsa, onları O'ndan başka kimse tutamaz. Gerçekten O, halimdir. Azâb için acele etmez, gafûrdur (çok bağışlayıcıdır)." (Fâtır sûre-si-41) âyet-i kerîmesiyle işâret buyuruldu. Bu âyet-i kerîme ile bize, yer ve göklerin yerlerinde durmalarının Allahü teâlâdan başkası tarafından olmadığı ve onları bir durduran olmadan da yerlerinde durmalarının mümkün olmadığı bildirildi.

Sonra felsefecilerin tabiatçı inanışlarından dolayı, ağaçların ve onlardan çıkan meyvelerin ancak, yer, su, ateş ve havanın te'sîri ile meydana geldiği hakkındaki iddialarının bozukluğunu bize; Allahü teâlâ meâlen "Arzda birbirine komşu kıt'alar (kara parçaları) üzüm bağları, ekinler, çatalı ve çatalsız hurmalıklar

vardır ki, hepsi bir su ile sulanıyor. Halbuki yemişlerin de ba'zısını ba'zısına üstün kılıyor. (Tad, renk ve kıymetleri başka başkadır.) Şüphesiz ki, bunlarda da düşünen bir topluluk için pek çok ibretler (alâmetler) vardır." (Ra'd-4) buyurdu.

Daha sonra Allahü teâlâ, herşeyin yaratıcısı olduğuna, bir olduğuna, işlerinin intizâm ve tertip dâiresinde cereyan etmesi ile delîl getirdi. Allahü teâlâ işlerinde hiçbir ortağı bulunmadığını meâlen, "Eğer yer ile gökte, Allahtan başka ilahlar olsaydı, bunların ikisi de fesada uğrar, yok olurdu." (Enbiyâ-22) âyet-i kerîmesi ile bildirdi.

Sonra, önce yaratıldıklarını kabûl ettikleri hâlde, öldükten sonra tekrar diriltilmeyi inkâr edenlere karşı tekrar yaratılmalarının mümkün olduğunu bildirdi. Onlar tekrar yaratılmayı uzak görerek, çürümüş kemikleri kim diriltecek dedikleri zaman meâlen "(Ey Resûlüm) de ki: "Onları ilk defa yaratan diriltir ve O her yaratılanı tamamiyle bilir" (Yâsîn-79) buyurdu. Sonra bunu onlara; Meâlen "O (Allah) ki, size yeşil ağaçtan bir ateş yaptı da, şimdi siz ondan yakıp duruyorsunuz" (Yâsîn-80) âyet-i kerîmesi ile beyân eyledi. Yaş ve yeşil iki ağaç olan ve rûzgâr sebebi ile biri diğerine sürtilünce tutuşan uşar ve murah denilen ağaçlardan ateşin çıkarılmasını, çürümüş kemiklere, parçalanmış derilere, hayatı iade etmenin caiz olduğuna delîl getirdi. (Uşar ile murah, eskiden Arapların ateş çıkarmak için kullandıkları iki ağaçtır.)

Sonra putlara tapanların yüzlerine vurarak, kendi yonttukları şeylere ibâdet etmenin bozukluğunu meâlen, "Siz kendi yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz?" (Saffât-95) kavli ile beyân etti. Sonra meâlen "Sizi de, yaptıklarınızı da Allahü teâlâ yarattı" (Saffât-96) buyurdu. Böylece putlara değil, kendisine ibâdetin vâcib olduğunu beyân etti. Eğer sizin yontmanız olmadan, put, put olmuyorsa, Allahü teâlânın yaratması olmadan da, sizin sûret ve heyetlerinizin olmayacağı, evvel emirde (kolayca) bilinen bir şeydir. Bundan dolayı, sizi ve sizin yonttuğunuzu yaratmak sûreti ile, yonttuğunuz şeyleri de ben yaratmış olduğumdan, ibâdete onlar değil ben lâiyikim; çünkü sizi, işlerinizi yapmanıza muktedir kılan benim, buyuruyor.

Allahü teâlâ, Peygamberlerini (aleyhisselâm) inkâr edenleri de Enam sûresi 91. âyet-i kerîmesinde red buyurdu.

Meâlen; "Yahudiler, Allahü teâlânın kadrini gereği gibi tanıyamadılar. Çünkü: "Allah hiçbir insana bir şey indirmedir" dediler. (Vahy ve kitapları inkâr ettiler.) Onlara dedi ki:

“Musa’nın insanlara bir nûr ve hidâyet olarak getirdiği ve sizin de parça parça kâğıtlar haline koyup hesabınıza geleni açıkladığınız fakat çoğunu gizlediğiniz o kitabı kim indirdi? Sizin bilmediğiniz ve atalarınızın da bilmediği şeyler, size (Peygamber diliyle Kur’ân-ı kerîmde) öğretilmiştir. Ey Resûlüm! Sen, Allah (indirdi) de! Sonra onları bırak. Bâtıl dedikodularında oynaya dursunlar.”

Nisa sûresi 165. âyet-i kerîmesinde ise meâlen: “(Îmân edenleri Cennetle) müjdeleyici, (küfredenleri Cehennemle) korkutucu olarak Peygamberler gönderdik ki, bu Peygamberlerin gelişinden sonra insanların (yarın) kıyâmette “Bizi imâna? çağıran olmadı” diye Allahü teâlâyâ bir huccet ve özürleri olmasın” buyuruldu.

Resûlullahın (aleyhisselâm) Ehl-i kitaba karşı onların kitaplarında, kendi vasıflarının bildirilmesi, isim ve husûsiyetlerine işâretlerin bulunması ile delîl getirdi. Ehl-i kitap bunları gizledi.

Allahü teâlâ, Resûlullahı (aleyhisselâm) hak Peygamber olduğu ve bildirdiklerinin doğru olduğu hakkında, mu’cizelerle yardım eyledi. Resûlullahı en büyük mu’cize olarak Kur’ân-ı kerîm verildi. Müşrikler, Kur’ân-ı kerîmin Allahü teâlânın kelâmı olduğuna inanmıyorlar, Hazreti Muhammed’in sözüdür, diyorlardı. Allahü teâlâ, o zaman en fasîh ve edebiyatta zirveye ulaşmış olanlarından, Kur’ân-ı kerîmin on sûresi veya bir sûresi gibi bir söz söylemelerini istedi. İnsanlar ve cinler bir araya gelseler bunu yapamıyacaklarını bildirdi. Nitekim onlar, böyle bir söz söylemekten âciz kaldılar. Böylece onların, Resûlullahı imân etmeme husûsunda özürleri ortadan kalkmış oldu.

Hazreti Mûsâ da (aleyhisselâm) Firavn’ın sihirbazlarını, âsâsıyla rezil ve rûsva etmekle, hem sihirbazların ve hem de diğer insanların kendisine imân etmeme mazeretlerini gidermişti. Musa’nın (aleyhisselâm) asısından meydana gelen harikulade hâllerin kendi güçleri dışında olduğuna, böyle bir şeyi yapabilmenin hatırlarından bile geçmediğine, böyle bir şeyi ancak Allahü teâlânın yapacağına, hem sihirbazları ve hem de başkaları kanâat getirdi. (Nihâyet, bu mu’cize karşısında sihirbazlar, Hazreti Musa’ya imân ettiler.)

Hazreti İsâ da (aleyhisselâm) ölüleri ilâcsız diriltmek, anadan doğma körleri ve derisi alaca olanları iyileştirmek, o zamanda insanları âciz bırakan şeylerle (mu’cizelerle), o devre göre

tıpta en yüksek dereceye ulaşan tabiblerin kendisine inanmama mazeretlerini ortadan kaldırdı. (Çünkü böyle işleri, ancak Allahü teâlânın yardım ettiği bir kimse yapabiliyordu.)

Resûlullah da (aleyhisselâm), kendi kavminden olan, edebiyatta yüksek dereceye ulaşan edebiyatçıların, kendisine imân etmeme husûsunda bu mazeretlerini bertaraf etti. Çünkü, Kur’ân-ı kerîmin edebi yükseldiğini onlarda kabûl ediyorlardı.

İşte Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm), yukarıda bildirilen yanlış yollara sapmış kimselere, getirdiği delîller ve mu’cizelerle, yollarının bozuk olduğunu, dâ’vet ettiği yolun ise doğru olduğunu anlatıyordu. Resûlullah efendimiz, onlara dâima karşısında duramıyacakları delîller getirdiği, aralarında uzun müddet kaldığı halde, fevkalâde ihtirâslarından dolayı, imân etme şerefine kavuşamadılar.

Allahü teâlânın Resûlullahı (aleyhisselâm) verdiği mu’cizelerden ba’zısı şöyledir: Şiddetli açlık vakitlerinde, kalabalık cemâati, az bir yiyecek ile doyurması, susuzluk zamanlarında, mübârek parmakları arasında fışkıran suyla, hayvanlarına ve sahiplerine kanana kadar su içirmesi, kurdun kendisine konuşması, kızartılmış koyunun ben; zehirliyim diye haber vermesi, ayın ikiye bölünmesi, çağırması üzerine ağacın yerinden sökülerek huzûrlarına gelmesi, emri üzerine ağacın tekrar yerine gitmesi, insanlar kalblerinde saklayıp da haber vermesini istedikleri şeyleri haber vermesi.

Allahü teâlâ gizliyi, gizliden daha gizli olanları da bilir. Her şey O’nun yanında hazır gibidir. Yer ve gökte hiç bir şey ondan gizli kalamaz.

Kıyâmet günü mü’minler Allahü teâlâyı göreceklerdir. Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde meâlen: “Nice yüzler vardır ki, o gün (kıyâmette) güzelliği ile parıldar. (O yüzler) Rablerine bakar. (Kıyâmet: 22-23) buyurmaktadır. Resûlullah da (aleyhisselâm): “Ayı gördüğünüz gibi, kıyâmet gününde Rabbinizi mutlaka göreceksiniz. O’nu görmekte güçlük çekmiyeceksiniz.” buyurmaktadır.

Allahü teâlâ yarattıklarından hiçbirine muhtaç değildir. O istediğini sapdırır. İstedini hidâyetiyle doğru yola iletir. İstedini azîz, istediğini fakîr, istediğini zengin eder. O’nun işlerinde asla noksanlık yoktur. O, her şeyin mutlak sahibi ve mâlikidir. O istediğini yapar.

Allahü teâlâ mahlûkâtını iki kısma ayırdı. Birisini Cennet için yarattı. Onları isimleri ve babalarının isimleri ile beraber yazdı. Diğer kısmını Cehennem için yarattı. Onların isimlerini de yazdı. Resûlullah efendimizle (aleyhisselâm), Hazreti Ömer (radiyallahü anh) arasında şöyle bir konuşma oldu. Hazreti Ömer (radiyallahü anh), Peygamber efendimize “Yâ Resûlallah! Bizim evvelce hesap ve kitabımız görölüp bitmiş midir, yoksa, daha yeni başlanmış bir iş midir?” diye sorunca, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm): “Bunlar, hesabı ve kitabı görölüp bitmiş işlerdir” buyurdu. Bunun üzerine Hazreti Ömer (radiyallahü anh): “Öyleyse niçin ameller yapıyoruz (çalışıp, çabalıyoruz) yâ Resûlallah?” diye sorunca Peygamber efendimiz: “İbâdet yapınız! Herkese ezelde takdir edilmiş olan şeyi yapmak kolay olur” buyurdu.

Allahü teâlâyâ ve Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) îmân etmeye dâ’vet ettiği şeylere îmân eden kimseleri, küfürden başka hiçbir günah îmandan çıkarmaz, îmânlarını, ancak küfür giderir. Ehl-i kible, günâhları sebebiyle îmandan çıkmayıp, dînin bütün emirleriyle mükelleftirler.

Ehl-i kıbleden olup, günahkâr olanları da, Allahü teâlâ meâlen: “Ey îmân edenler! Namaza kalktığınız zaman yüzünüzü ve ellerinizi (dirseklerinize beraber) yıkayın, başınızı mesh edin ve ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz boy abdesti alın.” (Mâide-6) âyet-i kerîmesi ile mü’min diye isimlendirmiştir. Eğer akîdesi bozuk olan Kaderiyye’nin dediği gibi günahkârlar, günahları sebebiyle îmandan çıkmış olsalardı, onlara abdest farz olmazdı. Allahü teâlânın hitabı da bütün mü’minlere değil, yalnız itaat edenlere olurdu. Yine Allahü teâlâ, meâlen “Ey îmân edenler! Cum’a günü namaz için ezan okunduğu zaman, Allahü teâlânın zikrine (hutbe dinlemeye, namaz kılmaya), koşunuz. Alışverişi bırakın.” (Cum’a-9) buyurdu. Bu hitabı yalnız itaat edenlere tahsis buyurmadı. Bu hitâb aynı zamanda günahkârları da içerisine almaktadır.

Bid’attan başka herhangi bir günahı yaparak, günahkâr olanlardan hiçbir kimse hakkında, Cehennemliktir diye hükmedilemez. Resûlullahın (aleyhisselâm) Cennetle müjdelediklerinden başka Ehl-i tâattan kimse hakkında Cennetliktir denilemez.

Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen: “Muhakkak ki, Allahü teâlâ kendisine ortak koşanları bağışlamaz. Bu günden başkasını dilediği kimseden mağfiret buyurur(affeder).” (Nisâ-

6) âyet-i kerîmesi ile delâlet ediyor. Çünkü, Allahü teâlâ kendisi haber vermedikçe, âsîler hakkındaki irâdesinin ne olduğunu bilmeye kimse için yol yoktur. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm): “Ehl-i kıbleden hiç kimseyi, kendi kendinize Cennete, yahut Cehenneme koymayınız” buyurdu.

İnsanların amellerini yazan hafaza melekleri vardır. Allahü teâlâ bu husûsa meâlen, “Halbuki, üzerinde gözetleyici melekler var. (Amellerinizi yazan ve Allah katında) kerîm olan kâtip melekler var.” (İnfîtâr: 10-11) âyet-i kerîmesi ile delâlet buyurdu.

Kabir azâbı haktır. İnsanlar, kabirlerinde diriltildikten sonra imtihan edilecek. Kabirde suâl sorulacak, Allahü teâlâ dilediği kimseye cevap vermeyi kolaylaştıracaktır. Kıyâmet günü ilk sûr üfürölünce, göklerde olanlar ve Allahü teâlânın diledikleri bayılıp düşecek, (ölecekler), ikinci sûrun üfürülmesi üzerine hepsi bakarak ayağa kalkacaklar (dirilecekler). Allahü teâlâ insanları, ilk yaratmasında olduğu gibi, yalın ayak ve çıplak olarak diriltecek, (Dünyada iken) Allahü teâlâyâ itaat eden ve isyan eden bedenler, kıyâmet günü diriltilecektir. Yine dünyâda iken sevâb ve günah işleyen eller, ayaklar ve diller de diriltilecek, sahipleri hakkında şahidlik edeceklerdir. Allahü teâlâ insanların amellerini tartmak için terazi koyacak. Kimin sevâbı ağır gelirse, o kurtulacaktır. Kimin de sevâbı hafif gelirse, hüsrân ve zarara uğrayacaktır. Kıyâmet gününde insanlara, amel defterleri verilecek. Amel defteri sağ eline verilen kimsenin hesabı kolay görülecektir. Amel defteri sol eline verilenler azâb göreceklerdir.

Sırat, Cehennem üzerine kurulmuş bir köprüdür. İnsanlar oradan amellerine göre sür’atli veya yavaş olarak geçecekler. (Yalnız kıyâmette köprü, terazi vardır denince, dünyâdaki köprü ve teraziler akla gelmemelidir. Sırat köprüsü için de durum böyledir. Ahirette amellerin tartılması için terazi kurulacağına inanmalı, fakat nasıl, ne şekilde olduğunu düşünmemelidir.)

Kalbinde zerre miktarı îmânı olan kimse. Cehennemde günahı kadar yandıktan sonra, Cehennemden çıkacaktır.

Resûlullahın (aleyhisselâm) şefaati, ümmetinden büyük günah sahipleri için olacaktır. Ümmetinden bir kavmin yanıp, kara kömür olduktan sonra ateşten çıkarılarak hayat nehrine atılacaklar, vücûdları hiç azâb görmemiş gibi terü taze olacak. Kıyâmet gününde Resûlullahın (aleyhisselâm) havzı

bulunup, içmek için ümmeti oraya gelecektir. Ondan içen kimse, bir daha susamıyacaktır.

Tuttukları doğru yolu; Peygamber efendimizden sonra değiştirenler, o havuzdan uzaklaştırılacaklar.

Resûlullahın (aleyhisselâm) mi'râc gecesi semâya çıkarıldığına dâir habere îmân etmek vâcibdir.

Deccâl'e, Îsâ'nın (aleyhisselâm) inerek Deccâl'i öldüreceğine, güneşin batıdan doğacağına, Dabbet-ül-ardın çıkacağına ve bunlardan başka, sika (güvenilir) zâtların Peygamberden (aleyhisselâm) bize nakledip, doğruluğunu bildirdikleri, diğerleri gibi kıyâmetten önce vukû'a geleceklerine dâir tevâtür ile bildirilen diğer alâmetler hakkında gelen haberlere îmân etmek lâzımdır.

Peygamber efendimizin, gerek Allahü teâlânın kitabında ve gerekse sahih olan hadîs-i şeriflerinde, bütün getirdiklerini tasdik etmeye, bunların muhkemleriyle amel, müşkil, müteşâbih olanların nassını ikrâr etmenin (kabûl etmenin) tefsîrini, ilim ihata edemeyecek olanların hakikatini, ilm-i ilâhiyeye havale etmek vâcibdir.

Mü'minlerin üzerine, emr-i ma'rûf ve nehy-i anil-münker (iyiliği emredip, kötülükten alıkoyma; vâcibtir. Muktedir olurlarsa, yapılan kötülüğe el ve dil ile mâni olurlar. Muktedir olmazlarsa kalbleri ile o işi kötü görürler.

Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) hadîs-i şerîfi gereğince, asırların hayırlısı, Eshâb-ı kiramın (r.anhüm) zamanıdır (asrıdır). Sonra Tabîîn ve Tebe-i tabîîn asırlarıdır. Eshâb-ı kiramın en üstünü, Bedir muharebesine katılanlardır. Bunların en üstünü, Aşere-i mübeşşeredir (Cennetle müjdelenen on Sahâbî). Aşere-i mübeşşerenin en üstünü dört halifedir. [Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman, Hazreti Ali (r.anhüm)] Bunların halifelikleri, o zamandaki müslümanların rızâsı ile olmuştur. Müslümanlar bu tertip üzere ittîfâk ettiler (birleştiler).

Muhacir ve Ensârdan ibâret olan Bedir ehli arasında, Aşere-i mübeşşereden sonra efdâliyet, hicret ve önce müslüman olmaya göredir. Peygamberimizin (aleyhisselâm) da'vet ettiği şeylere îmân ederek, bir saat olsun kendisi ile görüşen yahut onu bir defa gören Eshâb-ı kiram, Tabîînden üstündür.

Eshâb-ı kiram için, haklarında söylenen hayır sözlerden başkasından sakınmalıdır. Onların iyiliklerini yaymalı, yaptıkları işler için sahih ve doğru te'vîl yolları aramalı, ta'kib ettikleri yolun en iyi yol olduğuna hüsn-i zan etmelidir.

[Eshâb-ı kiram (aleyhimürrıdvân) arasında olan muharebeleri iyi sebeblerden dolayı bilmelidir. Bu ayrılıklar, nefsin arzuları, mevki, rütbe, sandalye kapmak, başa geçmek sevgisinden dolayı değildi. Çünkü, bütün bunlar, nefs-i emmârenin kötülükleridir. Eshâb-ı kiramın (aleyhimürrıdvân) nefsleri ise, insanların en iyisinin (aleyhisselâm) sohbetinde, karşısında tertemiz olmuştu. Şu kadar var ki, Emîr'in ya'nî Hazreti Ali'nin (radiyallahü anh) halifelîği zamanında olan muharebelerde, o haklı idi. Ondan ayrılan hatâ etti. Fakat ictihâd hatâsı olduğundan bir şey denemez. Nerede kaldı ki, fâsık denilsin, ictihâd hatâsı, fık, günah değildir. Hattâ ayıplamağa bile izin yoktur. Çünkü, ictihâddâ hatâ edene de bir sevâb vardır. Eshâb-ı kiramın hepsi müctehid idi. Hepsî âdil idi. Her birinin verdiği haber makbûl idi. Hazreti Ali'ye uyanların ve ondan ayrılanların verdikleri haberler, doğrulukta ve güvenilmekte farksız idi. Aralarındaki muharebeler, i'timâdın gitmesine mâni olmamıştır. O hâlde hepsini sevmek lâzımdır. Çünkü, onları sevmek, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) sevgisinden dolaydır. Bir hadîs-i şerîfte, "Onları seven, beni sevdiği için sever" buyurulmuştur. Onlara düşmanlık, Peygamberimize (aleyhisselâm) düşmanlık olur. Hadîs-i şerîfte: "Onlara düşmanlık eden, bana düşman olduğu için eder" buyurulmuştur. O büyükleri ta'zîm etmek, hürmet etmektir. Onlara hürmetsizlik, tahkir etmek, O'nu tahkirdir. Evliyânın büyüklerinden Ebû Bekr-i Şiblî (radiyallahü anh) buyuruyor ki: "Eshâb-ı kirama (r.anhüm) ta'zîm etmiyen, kıymet vermiyen bir kimse, Resûlullah'a (aleyhisselâm) îmân etmemiş olur." Bu husûsta Selef-i sâlihîn, Peygamber efendimizin "Eshâbımı zikrederlerse, siz kendinizi tutunuz" hadîs-i şerîfine uydular. Ehl-i ilim, bu hadîs-i şerîfin ma'nâsı için "İyiliklerinden başkası ile onları zikretmeyiniz (anmayınız)" demektir, dediler. Yine Peygamber efendimiz: "Eshâbım hakkında bana eziyet etmeyiniz. Nefsim kudretinde olan Allahü teâlâyâ yemîn ederim ki, eğer sizin biriniz hayır yolunda Uhud dağı kadar altın infâk etse, onların küçük ölçek, hattâ yarım ölçeklerine bile varamazsınız" buyurdu. Yine Allahü teâlâ meâlen "Muhammed (aleyhisselâm) Allahü teâlânın Peygamberidir. O'nun beraberinde bulunanlar (Eshâb-ı kiram) kâfirlere karşı çok şiddetli, kendi aralarında gayet

